

Demokratins ödesstund

*Till försvar
för det öppna
sambället*

*Åsa
Wikforss med
Mårten Wikforss*

fri tanke

FRI TANKE

Stockholm, 2026

Box 3020, 181 03 Lidingö

www.fritanke.se | info@fritanke.se

FRI TANKE är ett förlag för vetenskap, filosofi, kultur och samhälle.
*Vi verkar för bildning och demokrati genom att lyfta fram viktiga
natur- och samhällsvetenskapliga frågor i upplysningens anda.*

ISBN 978-91-8996-006-0

© Åsa Wikforss, Mårten Wikforss, 2026

FORMGIVNING OMSLAG Studio Liljemärker

SÄTTNING Magnus Frederiksen

TYPSNITT Sabon Next

TRYCK ScandBook, Falun, 2026

Första tryckningen

Innehåll

Förord	9
Inledning	13
1. Demokratins ödesstund	23
2. Den politiska lögnen.....	53
3. Populismen och demokratin	91
4. Oenighet och polarisering	119
5. Kampen mot vetenskapen	153
6. Angreppen på oberoende medier	193
Avslutning: Vägen framåt	245
Tack.....	267
Noter	269
Källförteckning.....	293

Till vår mamma, Gudrun Wikforss (1928–2021),
som trodde på kunskapens värde och livet igenom
vägrade att gå i takt.

Förord

NÄR JAG SKRIVER dessa ord är det ganska exakt tio år sedan, den 23 juni 2016, som britterna höll en folkomröstning om EU-medlemskap. Jag befann mig i Bryssel, i egenskap av expert med uppdraget att bedöma ansökningar till forskningsmedel utlysta av European Research Council. Expertpanelen bestod av forskare från hela Europa och ett flertal ämnesområden. Alla följde vi valnatten med stigande oro. Nästa morgon var det ett faktum: britterna hade röstat för att lämna unionen.

Då, när det skedde, kändes det som att något gått sönder, som en avvikelse från det normala. Valrörelsen hade präglats av en stor spridning av falska budskap, till exempel påståendet att Storbritannien skickade 350 miljoner pund i veckan till EU, pengar som man hävdade hade kunnat användas till den nationella sjukvården. Det var inte budskap hopkokade i ryska trollfabriker, även om sådana också förekom, utan budskap som skapades och spreds av etablerade politiker. Samtidigt användes riktade politiska kampanjer på Facebook – skräddarsydda budskap baserade på en enorm insamling av persondata från många miljoner användare, den så kallade Cambridge Analytica-skandalen. Och genom hela valrörelsen hördes samma populistiska budskap: Vi har fått nog av experter. Framför allt var det de ekonomiska experternas varningsrop som avvisades.

Nu, ett decennium senare, vet vi att det som utspelade sig i själva verket var det nya normala. Senare samma år valdes Donald Trump för första gången till president. Vi fick vänja oss

vid att politiken i demokratiska länder bytte skepnad – vid politiker som oförblommerat ljuger, vid ryska påverkanskampanjer, expertförakt och kulturkrig.

Vid det här laget vet vi också vad konsekvenserna blir. I Storbritannien har man kämpat för att återfå en politisk stabilitet och de varningar som ekonomiska experter utfärdat visade sig vara helt korrekta. Det uppskattas att Brexit har medfört en minskning av BNP med mellan 6 och 8 procent år 2025. En klar majoritet – 53 procent av den brittiska väljarkåren – ångrar också utträdet och det talas om att landet nu borde gå med igen: *brejoin*. Samtidigt skakar den amerikanska demokratin i sina grundvalar och den högernationalistiska populismen har etablerat sig som Europas ledande politiska kraft, med Rysslands goda minne.

Ett år efter Brexitomröstningen hade jag skrivit färdigt min första bok, *Alternativa fakta*. Det medförde att jag kom att intressera mig för hoten mot kunskapen och mellan åren 2019 och 2025 ledde jag ett stort tvärvetenskapligt forskningsprojekt om kunskapsmotstånd, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. Det nära samarbetet inte bara med andra filosofer utan även med psykologer, statsvetare och medieforskare gav mig nya insikter och jag fick lära mig hur vår psykologi samspelar med både politiken och informationslandskapet. År 2021 skrev jag nästa bok, *Därför demokrati*, denna gång i samarbete med min bror Mårten Wikforss som länge intresserat sig för demokratifrågorna. Vi skrev boken under pandemin, då det blev tydligt precis hur illa det kan sluta när lögnare och populism får människor att slå ifrån sig kunskap och tappa förtroendet för expertis. Men det var också en tid då ett nytt hopp hade tänts. Donald Trump hade förlorat presidentvalet mot Joseph Biden 2020 och även om Trump klamrade sig fast vid makten, med ödesdigra konsekvenser, så blev det ett maktskifte. Det verkade

ett tag som om de amerikanska väljarna tröttnat på lögnerna och magkänslans politik och som om allt skulle återgå till det normala. Mårten och jag passade på att skriva om demokratins stora värde. Han reflekterade över den auktoritära statens elände och jag resonerade runt populismens natur och kunskapens grundläggande roll i en demokrati.

Det visade sig vara en kort resit. När detta skrivs står demokratin inför större hot än någonsin tidigare i dess historia. Den moderna demokratin har inte existerat mycket mer än ett sekel, svensk demokrati firade hundraårsjubileum 2021. De omständigheter under vilka demokratin växte fram har förändrats i grunden och nu riskerar den att bli en glänta i historiens mörker. För att förhindra detta måste vi agera för att förnya och stärka demokratin. Det kräver många olika typer av insatser, bland annat insatser för ett ökat deltagande, men det kräver framför allt en ökad medvetenhet om hur sårbar demokratin är och hur samtidens hot ser ut. Den här bokens syfte är att sprida den kunskap som behövs för att bidra till en sådan ökad medvetenhet och för att inleda en diskussion om vad vi kan göra för att stärka demokratin i ett opålitligt informationslandskap.

Även denna gång har jag samarbetat med min bror. Jag står som bokens huvudförfattare men han har läst och kommenterat allt och dessutom hållit i pennan i kapitel 6 vilket handlar om angreppen på medierna. Han inledde sin utbildning med att gå på journalisthögskolan i Göteborg. Det var en tid då det ansågs suspekt att verka borgerlig (min bror bar gärna slips) och han kunde ibland få höra att han »tagit fel dörr« (vägg i vägg med Journalisthögskolan i Göteborg låg på den tiden ett bankkontor). Han lämnade journalistiken för näringslivet och blev så småningom informationschef för AB Volvo. Under tiden på Volvo satt han i styrelsen för Institutet för mediestudier och fick en god inblick i samtidens stora mediefrågor. Få i Sverige,

om ens någon, har hans långa och samlade erfarenhet av att stå på båda sidor av en journalists mikrofon. Hans stora kunskap om demokratins historia, liksom diktaturens, har också fungerat som en avgörande resonansbotten för våra diskussioner.

Under hela min forskarkarriär har jag samarbetat med andra, emellanåt även samförfattat texter (vilket är rätt ovanligt bland filosofer). Det är inte en tillfällighet. Jag tror inte på den ensamma tänkaren, jag tror på det gemensamma sökandet, på det sakliga ifrågasättandet, som det bästa sättet att skärpa tanken och ta fram kunskap. Det är för övrigt också ett av de främsta skälen till att demokratier pålitligt skapar bättre samhällen än auktoritära system. I det öppna samhället finns inte bara ett system för ansvarsutkrävande via valsedeln utan också ett system för granskning och ifrågasättande – oberoende medier, fri forskning, ett fritt kulturliv och en öppen offentlig debatt. Detta utgör en förutsättning för en sorts kollektiv intelligens som är unik för demokratin. I den auktoritära staten gör man vad man kan för att motverka denna intelligens och besluten fattas av en liten klick vars uppgift är att vara osvikligt lojala med en ledare som anser sig vara ofelbar. Resultatet är pålitligt – dysfunktionella samhällen och ett stort mänskligt lidande. Till försvar för det öppna samhället!

Åsa Wikforss

Stockholm den 18 juni 2026

Inledning

Allt kan fördragas utom detta: frihetens förkvävande. Friheten, tankens och ordets, är livsnerven i mänsklig tillvaro. När den antastas, måste allt gnabb och alla tråtor om andra ting tystna. De som begripa vad striden gäller, ha att stå rygg mot rygg. Först när det stora, ena, nödvändiga ånyo är tryggt kunna tvisterna om världsliga ting ånyo få taga vid.

Torgny Segerstedt, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 6 oktober 1934

TORGNY SEGERSTEDT VAR huvudredaktör för *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* under trettio år, fram till sin död 1945. Det var en av de få svenska tidningar som var tydligt Hitlerkritisk under 1930- och 40-talen och i sina IDAG-artiklar argumenterade Segerstedt stadigt för demokratiska värden, yttrande- och tryckfrihet, och mot extremism, rasism och dogmatism. En av hans grundtankar var just att människors längtan efter frihet är outplånlig – att tankens och ordets frihet är »livsnerven i mänsklig tillvaro«.

Ett knappt sekel senare befinner sig demokratin åter under attack och pessimismen griper omkring sig. Risker är stora att vi drabbas av uppgivenhet. Det är då viktigt att minnas Segerstedts perspektiv – det finns alla skäl att tro att demokratin på sikt kommer att segra och att den kommer att göra det just därför att vi människor bär på en okuvlig frihetslängtan. Modiga

människor genom historien har visat att detta är något de till och med är villiga att dö för, nu senast unga människor i Iran som tog till gatorna i början av 2026 för att försöka störta mullornas diktatur. Det blev en massaker, tiotusentals fredliga demonstranter mördades. Mullorna visade vad vi länge vetat: diktaturen fruktar folket. Och det har den skäl att göra, regimen kommer säkerligen att falla på sikt. Samtidigt kämpar det ukrainska folket för sin frihet mot det auktoritära Rysslands imperialistiska maktanspråk. Fyra år efter att Ryssland inledde det fullskaliga angreppet står Ukraina fortsatt starkt.

År 2021 skrev Christian Welzel, professor i politisk kultur, en av de mest lästa texterna någonsin i tidskriften *The Journal of Democracy*. Welzel argumenterar för att pessimismen vad gäller demokratins framtid är ogrundad. Framför allt vänder han sig mot påståendet att människor inte längre vill ha demokrati. Visst, medger Welzel, det finns undersökningar som visar på att demokratin saknar stöd bland stora grupper, men andra undersökningar visar på en stadig utveckling mot att allt fler människor omfattar de grundläggande demokratiska värderingarna. Allt fler vill vara fria och jämställda och allt fler vänder sig mot auktoritära lydnadskrav och dogmatism. På kort sikt kan det bli bakslag, argumenterar Welzel, men då handlar det främst om länder där de demokratiska värderingarna inte riktigt hunnit få fäste och det blivit ett glapp mellan systemet, demokratin och kulturen. Att länder i det forna Östeuropa drabbats – såsom Ungern, Polen och Rumänien – var att förvänta sig enligt Welzel. Men på lång sikt kommer demokratin och de frihetliga idealen att vinna för det ligger i människans natur.

Det är viktigt att minnas just det längre perspektivet. Demokratins historia är inte rak. Inom forskningen använder man termen *autokratisering* för att beskriva skiftet från ett demokratiskt system till ett auktoritärt, repressivt system, och precis

som världen har demokratiserats i vågor så har den också autokratiserats i vågor. Den första demokratiseringsvågen inföll under 1800-talet, följt av 1930-talets tillbakagång. Perioden efter andra världskriget utgjorde en andra demokratiseringsvåg. Krigets fasor hade fått människor att på djupet inse demokratiens omistliga värde och den auktoritära statens fruktansvärda konsekvenser. Under 1970-talet inföll sedan en andra autokratiseringsvåg, då framför allt Sydamerika och delar av Asien drabbades av militärkupper i kalla krigets spår. En tredje demokratiseringsvåg inleddes med nejlíkerevolutionen i Portugal 1974 då fredliga protester ledde till att den femtio år gamla diktaturen föll. Denna våg fortsatte i Latinamerika och fick sedan stor kraft efter Berlinmurens fall när Sovjetdiktaturen gick under. Nu, när de som upplevde andra världskriget är på väg att försvinna, tycks det kollektiva minnet av krig och förtryck ha bleknat. Sedan början av 00-talet befinner sig demokratin återigen på tillbakagång globalt och antalet demokratier i världen har stadigt minskat. Enligt demokratiforskningsinstitutet V-Dem har denna tredje autokratiseringsvåg inneburit att fler demokratier gått under än någonsin tidigare i demokratiens historia.¹

Det är vår fasta övertygelse att demokratin kommer att överleva också denna gång. Även i länder där den demokratiska nedmonteringen gått långt kan det vända, vilket valet i Ungern i april 2026 tydligt visar. Vi tror till och med att Francis Fukuyama så småningom kommer att få rätt. Hans optimism var om möjligt större än Welzels. År 1992, strax efter Berlinmurens fall, skrev Fukuyama en bok med den kaxiga titeln *Historiens slut* där han drev den ännu kaxigare tesen att den liberala demokratin slutligen segrat och att framtiden hörde friheten till. Många har gjort sig lustiga över hans förutsägelse när vi nu återigen befinner oss i en fas då demokratin är på tillbakagång. Men han kan mycket väl få rätt på lång sikt just eftersom den liberala

demokratin har visat sig ha oöverträffade styrkor. Den är inte bara det enda system som skyddar människor mot förtryck, det demokratiska beslutsfattandet för också med sig en rad saker som människor brukar värdera – färre krig, bättre folkhälsa, lägre spädbarnsdödlighet, lägre grad av korruption, bättre förutsättningar för ekonomisk tillväxt och mindre risk att drabbas av svältkatastrofer och inbördeskrig. Bland mycket annat.² Ett sätt att förstå denna tredje autokratiseringsvåg är just mot bakgrund av detta – som de auktoritära idéernas dödsryckningar. Under de senaste åren har många hänvisat till Antonio Gramscis välkända ord från 1930: »Krisen består i att det gamla dör och det nya ännu inte kan födas; i detta interregnum uppträder de mest skiftande morbida symptom.«³

Det betyder inte att vi tror att demokratins överlevnad är garanterad, att det är fråga om historiska lagar av det slag som filosofer i Hegels spår spekulerat om. Det ligger i vår natur att sträva efter frihet men huruvida demokratin står stark beror av hur vi väljer att handla. Welzel betonar också detta. Om prodemokratiska krafter mobiliserar, skriver han, så kommer samtidens illiberala populistiska strömningar att förlora. Vi tror att han har rätt i detta – de illiberala strömningarna går att bekämpa. Men vi tror också att Welzel underskattat kraften i samtidens autokratiseringsvåg, precis som Fukuyama underskattade de auktoritära strömningarnas kraft. Welzel skrev sin text ett år efter att Joseph Biden vunnit presidentvalet. Ett av de exempel han anger som grund för optimism är just detta, att Donald Trump förlorade 2020. Mycket har hänt sedan dess.

Lagom till att den amerikanska republiken firar 250-årsjubileum år 2026 ser det ut som om det berömda amerikanska systemet med »checks and balances« är på väg att kollapsa.⁴ Kongressen har lämnat walkover, republikaner i både senaten och representanthuset hukar eller spelar med – en del av rädsla

för Trump och hans väljare, andra för att de uppskattar försöket att permanent cementera partiets makt. Domstolarna håller emot men de centrala fallen, de som avgör den amerikanska demokratins framtid, tenderar att hamna i Högsta domstolen där den konservativa majoriteten ger Trumpadministrationen viktiga segrar. Samtidigt ringer varningssignalerna i andra delar av världen där demokratin tycktes väletablerad. I Västeuropa samlar högerradikala partier stora väljarskaror, särskilt bland de unga, till och med i Tyskland som länge tycktes immunt mot utvecklingen. Där lockar högerpopulistiska och nationalistiska Alternative für Deutschland, AfD, rekordmånga väljare. Våren 2026 uppger drygt 27 procent av tyskarna sympatier för partiet vilket betyder att man gått om det parti som tidigare varit störst, Kristdemokraterna. På Londons gator demonstrerar sommaren 2025 stora grupper högerextrema och i distriktsvalen i maj 2026 får Nigel Farages parti Reform UK ett rekordstort väljarstöd. I Spanien dras unga väljare till högerradikala Vox och partiet är nu landets tredje största. I Sverige nosar ett parti med rötter djupt i det nazistiska idégodset på regeringsmakten och i Frankrike ser Nationell Samling ut att kunna vinna nästa presidentval, ett parti som historiskt varit ryssvänligt och motståndare till EU. I Indien, som blev demokratiskt redan 1950 och brukade kallas världens största demokrati, använder premiärminister Narendra Modi sin makt för att försvaga all opposition, nedmontera pressfriheten och politisera domstolsväsendet.⁵

Det som är slående med denna tredje autokratiseringsvåg är just att den bär frivillighetens prägel. Till skillnad från tillbakagången under 1970-talet har den inte i första hand skett genom revolutioner eller statskupper utan genom val – val av politiker som sedan använt sin makt för att stegvis nedmontera demokratin.⁶ De har exploaterat den inneboende svaghet som demokratin alltid burit på, nämligen det faktum att den med

vett och vilja lägger makten att avskaffa sig själv i händerna på sina väljare.

En central tes i den här boken är att det nya informationslandskap som växt fram sedan tidigt 00-tal spelar en avgörande roll när samtidens demokratier nedmonteras. De villkor som möjliggjorde den moderna demokratis framväxt under 1900-talet har förändrats i grunden och det på ett sätt som inte gynnar demokratin. Korrelationen i tid är slående. Under början av seklet inleddes den enorma omvandling av vårt informationslandskap som den digitala tekniken möjliggjort. Runt 2010 står demokratin som starkast i världen, sedan inleds nedgången, strax efter att en smarttelefon blev var mans egendom (runt 2008) och sociala medier slog igenom på bred front (2004–2009). Att något sammanfaller i tid innebär inte att det föreligger en orsaksrelation, det kan bara vara en tillfällighet. Men som vi ska se i den här boken finns det starka skäl att tro att det föreligger olika typer av orsakssamband mellan det nya informationslandskapet och de speciella utmaningar demokratin nu står inför.

Detta är något Welzel inte reflekterar över när han argumenterar för att demokratis framtid är ljus, trots att hans utgångspunkt borde ha lett honom till att göra det. Han grundar nämligen sin optimism i vad han kallar *kognitiv mobilisering*. Från ett samhälles ekonomiska framsteg, argumenterar han, följer ökade nivåer av utbildning, informationstillgång, resande och andra upplevelser som förstärker mänsklig kunskap och intelligens.⁷ Det är denna kognitiva mobilisering som inspirerar människor att handla och tänka självständigt, snarare än att acceptera auktoritära dogmer. När de materiella villkoren väl är på plats, argumenterar Welzel, och den kognitiva mobiliseringen tar fart kommer en demokratisk kultur växa fram och det auktoritära styret att falla – till och med i länder som Kina.

Vi tror att detta är en rimlig hypotes. Den knyter an till en central idé inom statsvetenskapen, nämligen att våra demokratiska grunduppdrag inte går att utföra utan kunskap. Som väljare är vårt uppdrag att utkräva ansvar för förd politik och ge mandat för framtida politik och ingetdera kan göras utan kunskap – kunskap om samhället och dess historia, om grundläggande vetenskapliga fakta såväl som medborgarkunskap om hur demokratin fungerar. Bland mycket annat. Den välkände statsvetaren Robert Dahl har formulerat det i termer av *upplyst förståelse*, tesen att demokratin förutsätter att alla människor har lika möjligheter att ta till sig kunskap om relevanta politiska alternativ och deras troliga konsekvenser.⁸

När ett samhälles informationslandskap genomgår en revolution bör man därför förvänta sig att det förändrar demokratin i grunden – på gott och ont. På lång sikt kan det mycket väl bli så att demokratin stärks och fördjupas av den frihet som den digitala omgivningen erbjuder. Men på kort sikt står vi inför stora utmaningar som måste tas på ett mycket större allvar. Det går inte att förstå hur demokratin nedmonterar sig själv, via röstsedeln, utan att förstå den roll det nya informationslandskapet spelar och den genomgripande *kunskapskris* vi nu står inför.

Det hävdas ibland att det är något elitistiskt med att framhäva kunskapens betydelse för demokratin, till och med auktoritärt.⁹ I själva verket är det tvärtom – det är elitistiskt att fränkänna människor rätten till kunskap, att beskriva kunskap och bildning som ett elitprojekt inte ägnat vanligt folk. Kunskapen ligger till grund för all frigörelse, för individen och för samhället. Den tillåter oss att se möjligheter, vägen till ett bättre samhälle, och att kasta av oss det ok som består av förtryckande dogmer och auktoritära lydnadskrav. Kunskapen hör därför till alla. Denna insikt låg också till grund för 1800-talets första

demokratiseringsvåg. Demokratien växte då fram steg i steg med krav på skola för alla, stora folkbildningsinsatser och en fri press.

Det handlar visserligen inte bara om en kunskapskris utan också om en värderingskris, en farlig normförskjutning. Historien visar att utan robusta normer fungerar inte grundlagar och andra rättsliga verktyg som ett skydd för demokratin. Värderingskrisen hänger emellertid samman med kunskapskrisen. Precis som Welzel framhåller så finns det en koppling mellan vad vi vet och våra värderingar. Normer uttrycker hur vi bör agera, de beskriver inte hur världen faktiskt är, men för att genomföra stora normförskjutningar måste man också påverka människors verklighetsbild. För att få väljarna att acceptera att man ifrågasätter ett officiellt fastställt valresultat krävs lögn, likaså för att skapa bilden av de politiska meningsmotståndarna som illegitima folkfiender och alla med avvikande hudfärg som ett hot mot nationen. Och det går inte att övertyga stora grupper människor att det vore bättre att leva i en autokrati än i en demokrati utan en genomgripande propaganda.

Den här bokens syfte är att bidra till att sprida den kunskap vi anser vara avgörande för att skydda demokratin i det nya informationslandskapet. Forskningen är vid det här laget omfattande och spänner över ett flertal discipliner och det finns gott om undersökande journalistik som granskar utvecklingen. Ändå har demokratin svårt att skydda sig. En av utmaningarna är just att det är svårt att få en överblick – det talas mycket om spridningen av fejkade nyheter och vilda konspirationsteorier, om polarisering, kulturkrig och populistiska angrepp på medier och vetenskap. Det finns ett mönster här, ett mönster som går att känna igen från land till land och som även återfinns historiskt, men det kan vara lätt att missa det just eftersom det är svårt att ta in helheten. Det vinner de auktoritära krafterna

Inledning

på, särskilt när nedmonteringen av demokratin sker så stegvis och i demokratis namn. Vår förhoppning är att ge just den överblick som behövs – att bidra till att skärpa blicken för vad vi ska vara uppmärksamma på och ge en sorts karta för trygg navigering genom denna tredje autokratiseringsväg.

Vi är och förblir i grunden optimister, dock inte av det slag som tror att det ordnar sig av sig själv utan av det slag som tror att vi har förmågan att klara utmaningarna om vi förstår vad de innebär och väljer att agera därefter. I bokens avslutning diskuterar vi därför vägen framåt, vad som kan göras för att stärka kunskapen och demokratin i den digitala samtiden. Det är nämligen ett faktum att vi har det som krävs för att hantera dessa utmaningar – och de allra flesta av oss hyser ingen som helst längtan efter att leva under tyranni.

Demokratins ödesstund

Ett folkstyre utan kunskap, eller medlen att förvärva den, är bara en prolog till en fars eller en tragedi, eller kanske båda. Kunskap kommer för alltid att styra okunnigheten. Och ett folk som avser att styra sig självt måste beväpna sig med den makt som kunskap ger.

James Madison till W. T. Barry,
4 augusti 1822¹⁰

DEN 17 SEPTEMBER 1787 samlades de nordamerikanska staternas delegater i Philadelphia och dokumentet presenterades: den konstitution som skulle ligga till grund för det nya landet. En av dem som arbetat med att ta fram texten var Benjamin Franklin, den berömde forskaren och författaren. Han var nu åttio till åren men som representant för Pennsylvania hade han varit drivande i de livliga debatter som förts sedan maj samma år. Franklin fick frågan av en av stadens inflytelserika kvinnor, Elizabeth Willing Powel, vad det var för slags system man skapat – en monarki eller en republik? Och till svar levererade han de berömda orden: *En republik. Om ni kan behålla den.*

Nu skulle makten inte längre ligga hos en enväldig kung utan hos representanter för folket som skulle styra i enlighet med lagen. Det var inte en fråga om ett enkelt majoritetsstyre, utan om ett komplext system med fri- och rättigheter och en fördelning av makten mellan presidenten, kongressen och

domstolarna. Ett första försök till en liberal demokrati. Men grundlagsfäderna var väl medvetna om att det system de skapat var skört. De visste att hur noga de än utformat det för att motverka att makten skulle falla i händerna på en enväldshärskare så förutsatte dess fortsatta existens engagerade och kunniga medborgare – och politiker som trodde på demokratins institutioner och var villiga att sätta deras existens framför de egna anspråken på makten. En republik, om ni kan behålla den.

Vad skulle grundlagsfäderna ha sagt om de kunnat se hur det står till med den amerikanska republiken idag? Enligt Stacy Schiff, författare till en bok om Benjamin Franklin, finns svaret i Självständighetsförklaringen som antogs elva år tidigare, sommaren 1776.¹¹ I dokumentet slås fast att de tretton nordamerikanska kolonierna ska frigöra sig från det brittiska styret. Kung George hade agerat enväldigt, struntat i lagar och politiska processer, försökt styra domare genom mutor och visat ett ointresse för det allmännas bästa. Efter att ha listat kungens alla överträdelser, avslutar Jefferson med att konstatera att en prins som beter sig som en tyrann inte är lämplig som ledare för ett fritt folk.

Det här är inte en bok om USA. Men det går inte att skriva om demokratins kris utan att förhålla sig till vad som händer i USA, och många av de exempel som ges kommer från amerikansk politik. Utvecklingen i USA visar hur även det mest väletablerade demokratiska system kan krackelera mycket snabbt om lögnen och propaganda tillåts ta över det politiska samtalet och skrupellösa politiker ser manipulationen som en väg till makten. Utvecklingen erbjuder också en sällsynt god illustration av populismens skador på demokratin: hur den driver på en farlig polarisering, skadar det offentliga samtalet och underminerar förtroendet för demokratins centrala institutioner. Och Trump har fungerat som en inspiration för

högnationalistiska populister världen över. Det som händer i USA tenderar att sprida sig i övriga världen, just som en reflektion av landets stora inflytande globalt. När den amerikanska administrationen inte längre står upp för de demokratiska idealen och den regelbaserade världsordningen får det konsekvenser för demokratins ställning. Det är också en utveckling som understöds av diktatorer världen över som ser chansen att samfällt bidra till demokratins försvagande för att både berika sig själva och minska riskerna för att det egna maktinnehavet ska ifrågasättas.¹² Lägg till detta att makten över demokratins livsluft, informationen och det offentliga samtalet, numera till stor del ligger i händerna hos ett litet antal amerikanska techmiljardärer som står nära Trump – en makt som når långt bortom USA.

1.1 När varningssignaler ignoreras

Inför det amerikanska presidentvalet 2024 var varningssignalerna många vad gällde konsekvenserna för amerikansk demokrati om Trump skulle vinna. Hans gränslöshet och narcissism var välkända sedan tidigare, det systematiska ljugandet likaså, och han hade redan visat att han inte accepterade demokratins absoluta grundbult: det fredliga maktöverlämnandet. Den här gången drevs han dessutom av en stor hämndlystnad mot dem som försökt hålla honom juridiskt ansvarig, bland annat för hans handlingar i samband med valet 2020 och stormningen av Kapitolium. »Jag är er hämnare« var ett centralt valbudskap. Och den här gången var han uppbackad av starka ideologiska krafter på den yttersta högerkanten som i Trump såg den demagog de behövde för att genomföra en radikal omvandling av det amerikanska samhället.